

УДК 37.091.32:821.161.2

ББК 74.261.8я73

ТОРКАЮЧИСЬ НОВЕЛІСТИКИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИКА В ШКОЛІ

Н. О. Лаврусевич

*Кам'янець-Подільський державний університет ім. І. Огієнка;
кафедра теорії та історії журналістики й української літератури;
32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61*

У статті йдеться про особливості проведення уроків позакласного читання за поезією у прозі В. Стефаніка в старших класах загальноосвітньої школи.

Ключові слова: *поезія у прозі, уроки-бесіди з позакласного читання, форма сповіді, жанр твору, методи і прийоми роботи.*

Проблема самостійного чи позакласного читання добре відома вчителям-філологам і актуальність її неперехідна. Якщо дитяча розважального характеру та пригодницька література і користується певним попитом у школярів молодшого та середнього шкільного віку, то творчість письменників-класиків сприймається як обов'язкова і лише для вивчення у класі. Уроки-бесіди з позакласного читання власне покликані систематизувати розрізнені враження від самостійно прочитаного, виховати любов до художньої книги і бажання зустрічатися із нею як найчастіше. Цим питанням присвятили свої праці провідні методисти України Н. Волошина, Є. Пасічник, Б. Степанишин.

Часто уроки-бесіди з позакласного читання поглиблюють літературні знання учнів та розвивають їхні уподобання, відкривають нові грані письменницького таланту. Це відбувається переважно у старших класах, коли знайомство із творчою постаттю та художніми текстами набуває якісно нового значення.

Вивчаючи творчість Василя Стефаніка, вчитель української літератури зазвичай звертає увагу на соціально-психологічну спрямованість запропонованих шкільною програмою творів. Лише у профільних класах, окрім новел, вивчається поезія в прозі «Моє слово» як художній маніфест, кредо письменника. Старшокласники-галичани, зокрема покутяни, можуть «зустрітися» з новелістом ще й на уроках літератури рідного краю, розширивши жанрово-тематичні обрії творчості митця, а для усіх інших краще пізнати письменника можна лише через позакласне читання. Пропонуємо нову форму проведення уроку-бесіди з позакласного читання за творчістю Василя Стефаніка. Однією із несподіваних для вивчення творчості цього прозаїка може стати форма уроку з позакласного читання бесіда-сповідь. Залежно від мети уроку й особливостей художнього твору рекомендують різноманітні форми, методи і прийоми роботи: бесіда, огляд, диспут, обговорення, конференція, за-

очна екскурсія і навіть літературний вечір... Н.Й. Волошина сприймає таку класифікацію не без застереження, “оскільки їх можна придумувати до безмежності” [1, с.11], а найголовніше – це результативність такої форми уроку. Вважаємо, що вразливість душі, здатність письменника прислухатися до людського горя та відгукнутися на нього власним болем – художнім твором, спонукає до глибшого пізнання митця, а саме до аналізу його поезій у прозі.

До українських авторів, що започаткували цю форму в національній літературі, належать, окрім В. Стефаніка, Марко Черемшина («Весна», «Симфонія», «Море», «Заморожені фіалки»), Дніпрова Чайка (цикл «Морські малюнки»), Ольга Кобилянська («Там, де звізди пробивались», «Весняний акорд»), Михайло Коцюбинський (цикл «З глибини»), Гнат Хоткевич (збірка «Гірські акварелі»), Борис Грінченко («9 січня»), Володимир Винниченко («Дим»).

Урок вмістить і пізнання цікавих сторінок біографії письменника, і знайомство з маловідомими аспектами творчості, і роботу над новим для багатьох жанром. Він може носити певні елементи рольової гри. На цьому уроці будуть сидіти за партами “письменники”, “літературознавці”, “читачі” – усі, кого зацікавить тема “Поезія в прозі як вияв душевного кредо В. Стефаніка”.

Ключовим для уроку стане питання – чому автор відомих соціально-психологічних новел звернувся до такої несподіваної для нього форми?

Ті учні, що ознайомились із творами «Амбіції», «Ользі присвячую», «Городчик до Бога ридав», «У воздухах плавають ліси», «Раненько чесала волосся», «Вечір», «Старий Ч-ій», «Старий жебрак стоїть», зможуть висловити власні думки.

Багато хто скаже, що поезія в прозі була реакцією на канони віршування, може, навіть ілюзорним виявом поетичної свободи, бо, визволившись з-під “залізних сплітів” вірша, рими, автор попадав під інші правила організації художнього тексту.

Дехто зверне увагу на те, що автор тяжів до малої прозової форми і захотів випробувати себе саме в такому незвичному, але популярному у Європі жанрі.

Ймовірно, що новий жанр дав можливість виявити власне душу письменника, бо соціальна направленість його новел приглушувала душевно-ліричні задатки митця.

Щодо таких роздумів учителю важливо навести приклад ставлення до поезії в прозі інших письменників, зокрема І. Нечуя-Левицького. “В українському письменництві, – писав він, – з’явилась сила таких модних “поезій в прозі”, куценьких, коротеньких, в котрих часом нема ніякісної ідеї, навіть ясної головної мислі й думки, нема ніяких почувань, а нанизана низка асоціативно якихсь уривків од образів, картинок, а більше низки слів, рядки фраз, правда, ляскучих, але сухих і таких пренудних, що їх певно ніхто не мав спроможності дочитати до кінця. В одного тільки д. Леон[іда] Пахаревського ці коротенькі “поезії”

дають ясну картинку або коротеньке оповіданнячко в поетичних образах. Це просто-таки виходила одна стародавня “риторика”, котра наводить нудьгу й сонноту на читальника і не взрушує ніякого почування в читальників” [4, с.198].

Також потрібно зазначити, що вірш прозою вважають однією з найдавніших жанрових форм епосу, початки якої вбачаються в Біблійних Псалмах, в апокаліпсичних видіннях, а «Слово о полку Ігоревім» неодноразово називають неперевершеним зразком поеми в прозі, що знайшла своє продовження у творчих доробках М. Шашкевича, В. Стефаника, О. Кобилянської, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Марка Черемшини...

Для кращого розуміння того, що автору справді було необхідно писати у цьому жанрі, можна навести приклад тих перешкод, які стояли на шляху опублікування їх. Це питання можна поставити для тих учнів, які виконують роль літературознавців, адже, щоб знайти потрібний матеріал, необхідно попрацювати у бібліотеці чи інтернеті.

Прозові мініатюри В. Стефанік написав у 1896 і 1897 рр. За ними закріпилася назва “поезії в прозі”. Сам автор називав їх “дрібними нарисам”, “малими образками”, “образочками”, які мали утворити збірку, але, за його словами, ті, що мали дати гроші, сказали: “Талант є, та нема у сих творах служби громаді, нема науки для теперішнього покоління...” [3, с.23].

Автор знищив рукопис, та це не зломило письменника і він продовжує працю над «малими образками» для книжки, яку збирався назвати «З осени». Та редактор чернівецької газети «Праця» В. Будзиновський переїхав до Львова, готування книжки до друку припинилося. Іншого видавця прозаїк не знайшов, твори загубилися.

Стефанік і далі не покидає роботи над творами цього жанру, тому зрозуміло, що він багато значив для митця. В архіві письменника збереглися також поезії в прозі: «Чарівник», «Ользі присвячую» і «Старий Ч-ій». Три з надісланих Морачевським образки – «Над його головою голуб», «Йшов з поля», «З хорім надвір» – Стефанік згодом ґрунтовно переробив, і вони відомі як новели «Портрет», «Діти» й «Виводили з села». Ескіз «Старий Ч-ій» є одним з варіантів на тему новели «Святий вечір».

Наступне завдання буде для учнів-письменників та читачів.

– Якою є основна тема “образочків”?

– Назвіть твори, що є поезією в прозі, і які можна вважати художнім маніфестом письменника.

– У яких поезіях у прозі відчутні роздуми автора про призначення художнього слова?

Майже у половині тих поезій у прозі, які збереглися, Стефанік торкається питання про роль і призначення митця і мистецтва. І це не викликає подиву. В літературі на той час модерністські напрямки й течії галасливо намагалися вибитися на поверхню й запанували над реалізмом. У тих умовах у творчості як прихильників, так і опонентів цих на-

прямків та течій багато місця займали загальномистецькі проблеми. Представники декадентських напрямків декларували “чисте мистецтво”, “мистецтво для мистецтва”, а митця проголошували незалежним від суспільного життя й боротьби, замкненим у собі “пророком”, який у творчому екстазі з позицій “чистої краси” виявляє глибини своєї душі.

Перше аніж почати розмову про особливості поезій у прозі Василя Стефаника, пропонуємо прочитати чи продекламувати напам'ять автобіографічний твір «Серце». Він, вважаємо, є заступом до подальшої роботи над “образками”, бо більша частина згаданих у ньому осіб так чи інакше мають стосунок до тем, що піднімаються в поетичних творах письменника. А слова Кирила Гаморака, згадані у «Серці»: “Не пиши так, бо вмреш”, – можуть стати епіграфом до кожного уроку за творчістю В. Стефаника.

Окрім членів своєї родини, автор згадує Івана Франка, Лесю Українку, Леся Мартовича, Михайла Павлика, Івана Плешкана – усіх тих, хто поклав життя за ідею, народ, українське слово. Тому тему митця і його призначення потрібно виділити як основну у поезіях у прозі «Амбіції», «Чарівник», «Ользі присвячую» та інших.

В поезіях у прозі В. Стефаника часто помітними були впливи модернізму. Саме звідти йшли настрої суголосні душевним мукам і смуткові митця-пророка, тим настроям, що вирували у зболілій душі. Це добре видно у творі «Чарівник»:

Повалений, вбитий страхом, як півумерлий, що му ноги гріють.

Трясуся, ой, незаними горячками.

Дрожу перед острими морозними стрільми дрожі, гнаний тобою, думко! Неназвана, закрита, страшна!..

Отак лежу я,

Перегинаюся і перевиваюся страждучий всіма вічними муками.

Поцілений тобою, строгий стрільче, ти, незаний – Боже... [5, с.39].

І поет-пророк звертається до тих, хто його любить: “Дайте гарячі руки! Дайте вугля з серця!”. Він вважає себе приреченим на вічні муки.

До цього слід додати уривки з «Амбіції» – “Шепчи до людей, як ярочок до берега свого. Грими як грім, що найбільшого дуба коле і палить... Така будь, моя бесідо!” [5, с.38].

З «Ользі присвячую» – “І чого ти, серце моє, квилиш мені в грудях, як покинена пташка? І чому ти, серце моє, не пукнеш?” [5, с.40].

З «У воздухах плавають ліси» – “Якби-м розбив ту скалу, що душу мою закувала!” [5, с.41].

Бесіда у формі сповіді ґрунтується на прийомі виразного читання уривків із творів Стефаника та їхнього аналізу. Будь-яка версія учнів сприймається вчителем, якщо підкріплена текстом твору.

Поезія в прозі «Вечір». У ній ми зустрічаємо жінку з дитиною на руках, що примостилася на сходах, які ведуть до Божого храму. Зовнішній її вигляд показує, що зазнала вона немало поневірянь: “Одіж спливає по камінню як брудна стриця води” [5, с.34]. Люди, які проходять

мимо, лише співчувають і продовжують жити беззмістовно: “Вбігаємо до домів. “Горівка”, – “Чорна кава” – “Чай!” – і п’ємо і говоримо: біда, біда! І ще п’ємо, бо привид чуда середньовічного не дає нам супокою, нам, людям новим” [5, с.34]. Аналізуючи твір, учні звертають увагу на бездіяльність суспільства і водночас на каяття у цій бездіяльності. Можливо, власне сам автор мордує себе такими спогляданнями тогочасної “мадонни” і фіксує побачене, щоб відтворити у наступних творах?!

Вражає вірш прозою «Старий жебрак стоїть...». Прозаїк зображує старого жебрака перед костюлом, який неодноразово ладен був віддати своє життя, за що і отримав нагороду – хрест. Але сьогодні у похилому віці змушений просити милостиню. Учні знаходять слова, якими письменник передає власний біль за долю старої людини: “Сто людей минає его і не оглянеся” [5, с.36]. Як антитеза (сто і одна людини) передає на-верненість серця автора? І лише мужичка співчуває колишньому жовняру – годує і молиться: “...казала “оченаш” за сина у воску” [5, с.36].

Найпоетичнішою учні вважають прозову мініатюру В. Стефаніка «Раненько чесала волосся».

– Вона звучить як лірична пісня про переживання закоханої дівчини, яка сумнівається щодо щирості почуттів парубка до неї. Письменник тонко, як психолог, вбачає і передає зміну настрою дівчини. Їй здається, ніби той шум – шепіт осіннього листу на дереві під вікном про те, що хлопець її не любить. Всі ці думки виникають у неї під час зачісування волосся і спричиняють гірке ридання. “А за вікном шепотів оріх широким листем: чешися, дурна, він тебе любить!” [5, с.32].

– Твір має біографічну основу. Він справді бачив цю сценку і розумів, що дівчина кохала його, але відповіді на почуття сестри свого товариша не дав. У кінці 1897 р. Стефанік одержав повідомлення про раптову смерть Євгенії, яка померла від туберкульозу. Це дуже його вразило, і він, розповівши в листі до Морачевського про свої стосунки з дівчиною, додав: “Умерла та й не діждалася тої весни, що оріх єї шептав, що вона (весна) прийде і милого за руку приведе”. А через троє десятиріч у ліричній сповіді «Серце» Стефанік записав: “Євгенія Бачинська – моя перша любов” [5, с.30]. Учні приходять до думки про те, що деколи людина, особливо ж художник, переосмислює бачене і чує через багато років і робить справді вагомні висновки і зізнання.

– Ця поезія в прозі більше схожа на українську народну пісню, яку дуже любляв митець.

Василь Стефанік виріс у невеликій родині, мав і власних дітей, тому не міг без болю спостерігати за дітьми селян. Ця тема часто зустрічається в новелістиці митця, а також її відлуння вчувається в поезії у прозі «Городчик до Бога ридав». У початкових редакціях йшлося про різні квіти, захоплені осінню: тут і зелений барвінок, і жовті гвоздики, і біла півонія... Після того автор зупинився на розповіді тільки про муки білої рожі, яку передчасно захопив осінній мороз, і вона “похилила жмит цвіту понад жовте листе” [5, с.42].

Щоб краще зрозуміти алегорію твору, учням пропонується звернутися до листування автора.

– Листи В. Стефаніка свідчать, що у нього нещасні діти бідноти часто асоціювалися із зів'ялими квітами. В листі до О. Кобилянської восени 1898 року писав про голод у селянських хатах: “В хатах біда і трохи радості. На печач діти і трохи хліба межі ними і багато страшних байок і снів. Осінь грає тим хатам по сухім листю, як обдертий грач на заржавілих струнах... Тоді я чую могучу музику і хатів, і дітей, і осені. Як з твердої скали, добувається з осіннього сумерку просьба: сонця, сонечка ой дайте!” [3, с.45]. Прочитавши уривок з листа, учні зауважать, що він уже нагадує поезію у прозі...

– У цьому листі В. Стефанік майже дослівно повторив те звертання до сонечка, яким розпочинається і завершується поезія у прозі «Городчик до Бога ридав». Тільки це звертання було вже не до квітів, а порівняних із ними нещасних селянських дітей. Хоч дещо завуальовано, але висвітлюється тема, яка була важливою для письменника і для передових людей того часу.

Урок-бесіда чи урок-сповідь за творчістю В. Стефаніка на прикладах його поезій у прозі допоможе учням краще пізнати внутрішній світ, розкрити нові художні грані митця, про якого Максим Горький сказав відомі усім слова: “Як коротко, сильно і страшно пише ця людина”.

Література

1. Волошина Н.И. Уроки позакласного читання у старших класах: Пос. для вчителя / Н.И. Волошина. – К.: Рад. школа, 1988. – 174 с.
2. Кобилянська О. Про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького) / О.Кобилянська // Кобилянська О. Твори: В 3 т. – К., 1956. – Т.3: 1911-1941. – С. 551-566.
3. Кобилянська О. Твори: В 2 т. / О.Кобилянська. – К.: Дніпро, 1983. – Т.2. – 572 с.
4. Нечуй-Левицький І.С. Українська декадентщина / І.С.Нечуй-Левицький // Зібрання творів: У 10 т. – К.: Наукова думка, 1968. – Т.10: Біографічні матеріали. Статті та рецензії. Фольклорні записи. Листи. – С. 187-222.
5. Стефанік В. Повне зібрання творів: В 3 т. / В.Стефанік. – К., 1953. – Т.2. – 223 с

*Стаття надійшла до редакційної колегії 24.08.2011 р.
Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Мафтин Н.В.*

**SPEAKING ABOUT STORIES OF V.STEFANYK:
WRITERS' WORKS IN THE SCHOOL****N. O. Lavrusevych**

*Kam'yanets-Podilsky State University by I. Ogienko;
department of theory and history of journalism and Ukrainian literature;
32300, Kam'yanets-Podilsky, Ogienko st., 61*

The article deals with the peculiarities of the conducting extra-curricular reading lessons on the poems in prose V. Stefanyk's in senior forms or the secondary school.

Key words: *poems in prose, discussion classes on extra-curricular reading, confession form, genre of work; methods and approaches of the work.*